

Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київський національний університет театру, кіно і телебачення
імені І.К. Карпенка-Карого
Бурятський державний університет
Пермський державний університет

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СОЦІОГУМАНІТАРНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Збірник матеріалів II Міжнародної науково-теоретичної конференції

від 17 грудня 2009 року

*За загальною редакцією
професора П.Ю. Сауха*

Житомир
Видавництво ЖДУ імені Івана Франка
2009

УДК 316.647.5+172.3
ББК 60.524.251+60.027+60.028.13
Т 52

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка, протокол № 4 від 23 жовтня 2009 року

Редакційна колегія:

Саух П.Ю., доктор філософських наук, професор (керівник);
Герасимчук А.А., доктор філософських наук, професор;
Поліщук О.П., доктор філософських наук; професор кафедри;
Козловець М.А., кандидат філософських наук, доцент;
Ковтун Н.М., кандидат філософських наук;
Слюсар В.М., кандидат філософських наук.

Рецензенти:

Муляр В.І., доктор філософських наук, професор ЖДТУ;
Швидак О.М., доктор історичних наук, професор ЖДУ імені Івана Франка;
Староконь Є.Г., кандидат психологічних наук, доцент ЖВІ НАУ.

Толерантність як соціогуманітарна проблема сучасності:
Т 52   **II Міжнародна науково-теоретична конференція (17 грудня 2009 року):**
зб. матеріалів / за заг. ред. Сауха П.Ю. – Житомир: Видавничий центр
ЖДУ імені Івана Франка, 2009. – 324 с.

У матеріалах конференції розглядаються основні аспекти філософського осмислення феномена толерантності: розкривається функціонування поняття "толерантності" у філософській, соціологічній, культурологічній, релігієзнавчій, педагогічній літературі; з'ясовуються форми та механізми проявів толерантності у сферах політичної, соціальної, культурної, релігійної, етнічної, національної, екологічної буттєвості людини; осмислюється толерантність у межах міжкультурної і внутрішньо-культурної комунікації; з'ясовуються особливості функціонування толерантності в умовах полікультурності українського суспільства.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

УДК 316.647.5+172.3
ББК 60.524.251+60.027+60.028,13

© Колектив авторів, 2009

Надія Вандишева-Ребро,

*кандидат філософських, наук доцент
(Національний технічний
університет „ХПІ”),*

Галина Фесенко,

*кандидат філософських наук, доцент
(Харківська національна
академія міського господарства)*

Вимушена толерантність

Бути сьогодні толерантним є обов'язковою вимогою до кожної людини, яка вважає себе освіченою у питаннях сучасної моралі, бо у наш час громадські інституції, загальноосвітні школи та університети зазнали суворой критики за свою нездатність визнавати окремі культурні ідентичності та виявляти повагу до кожного окремого громадянина. Тобто, толерантність притаманна індивідам, інституціям і суспільству. Толерантність у сучасному розумінні протиставляється низці антонімів, включаючи нетерпимість, потурання і байдужість. Хоча термін толерантність був запозичений з медицини, розповсюдження набув завдяки філософській проблематиці. Досить тяжко визначитися в розумінні толерантності. Мабуть, межу толерантності має бути встановлено в тій точці, де користь від неї перестає перевищувати шкоду.

Головною ознакою сучасного суспільства та його сутністю є відсутність локального соціуму, який би зміг самовизначитися поза світовою спільнотою, тому самодостатнє, самозамкнене існування не можливе. Глобальне суспільство – не особливий соціальний лад, а всепланетна система співпраці і співіснування різних соціумів і культур, співіснування людей різних культур. Проблема глобальних трансформацій світового порядку набула особливої актуальності в 90-х роках ХХ століття у зв'язку з появою тенденцій до зростання та злиття економічних, технологічних, інформаційних процесів між країнами усього світу. Культурну глобалізацію можна уявити як глобальне злиття культур

окремих суспільств, які раніше були культурно самостійними, а тепер з кожним роком наповнюються товарами й засобами масової інформації, поширеними в цілому світі.

Звернімо увагу на питання про вплив сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій на можливість реалізації людиною права власності на своє тіло, свою тілесну самоідентифікацію в умовах соціокультурних трансформацій. Процес тілесної самоідентифікації як комплекс природних, соціальних та культурних характеристик виявляється полем взаємодії внутрішнього та зовнішнього життєвого простору особистості. Ключовими для запропонованого філософсько-антропологічного аналізу стають поняття, які свого часу презентував М. Бахтін. Це поняття „внутрішнього тіла” як „моменту самосвідомості” Я та „зовнішнього тіла” як просторової форми, яка будується поглядом іншого.

Особлива увага зосереджується на вивченні комунікативних відносин Я та Іншого, оскільки уявлення про тіло формується не тільки на основі внутрішніх хвилювань й рефлексивних роздумів. Комунікативний простір у деякій мірі пропонує людині програми самореалізації через „реконструкцію” власного тіла. Власний тілесний образ, таким чином, весь час співвідноситься з антропокультурними зразками або „нормами тілесної ідентичності”. Коли тіло становиться об’єктом культури, воно підпадає під дію об’єктивного дискурсу, визначень, які окреслюють межі існування тіла. Це біологічний, фізіологічний й лінгво-анатомічний дискурс, кожний з них потребує ідеального типу тілесності, який у свою чергу не збігається з суб’єктивними хвилюваннями тілесного досвіду. Таким чином, обмежується автономія дій цілісної єдності живого тіла і відбувається процедура ідентифікації, володіння власним тілом співвідноситься з образом ідеального тіла, тіла-канона. Контекстуальність, фрагментарність, масофікація медіа-культури стимулюють різні форми

кризи ідентичності, зокрема естетичної (висока ступінь утручання візуального образу у життя людини).

Другий аспект проблеми сучасної толерантності – це можливість існування норм та законів. Поява масового суспільства призвела до зникнення індивідуальності, що є наслідком політики ліберальної демократії, індустріалізації та ін. Сучасний середній індивід не став гіршим, він просто загубив орієнтири, загубив межі, йому важко збагнути, що треба робити, як треба вчинити. До такого занепаду моральних норм призвела толерантність. Моральні норми стали релятивними, неабсолютними, що дуже ускладнює їх виявлення та усвідомлення сучасною людиною. Теорія моралі зникає, тане на очах, адже вона не може бути різною для всіх.

Завдяки толерантному ставленню в майбутньому окреслюється постконфесійний світ, який набуває інтеррелігійних, а тим самим інтеркультурних рис. Таким чином, розвивається мультикультурне світове суспільство на фоні епохальної зміни парадигм, яка охоплює світ життя, світ праці, світ культури й світ держави. Але жодна культура, жодна релігія чи світогляд не має виняткового права на поняття „логос" чи на єдино правильне світобачення. Культурне розмаїття – це основа цивілізаційного багатства людства, і воно має особливе значення в епоху глобалізації. Міжкультурний діалог, дискурсивне знайомство з поглядами інших культурних груп та їхнім баченням нас самих – це одне із найважливіших завдань XXI століття, але, мабуть, не треба перетворювати це знайомство на нав'язування чужих уявлень та вподобань.

Тетяна Вербанова,
здобувач
(Національна академія
прикордонної служби України)

**Толерантність в умовах групової соціальної ізоляції як
фактор збереження психічного здоров'я**

Актуальність теми толерантності очевидна у сучасному агресивному суспільстві, де існують локальні війни, міжетнічні конфлікти, фінансова криза, яка породжує сутички між людьми різного достатку тощо. Саме тому у 1995 році Генеральною конференцією ЮНЕСКО була прийнята Декларація принципів толерантності, згідно з якою "толерантность означает уважение, принятие и правильное понимание богатого многообразия культур нашего мира, наших форм самовыражения и способов проявлений человеческой индивидуальности..., это гармония в многообразии, это добродетель, которая делает возможным достижение мира и способствует замене культуры войны культурой мира...".

Поняття "толерантність" – один з найвживаніших термінів, які вживаються політиками, соціологами, релігійними діячами. Очевидно, що людська спільнота повернулася до цієї проблеми "обличчям". Відповідно до неоднозначності даного явища існує і багато гуманітарних підходів до визначення та дослідження толерантності, однак її власне психологічні трактовки майже відсутні, як відсутні і практичні дослідження ролі толерантності у збереженні психічного здоров'я людей, котрі перебувають в особливих умовах діяльності, зокрема в умовах соціальної ізоляції.

Особливі умови, в які потрапляє людина, висувають до особистості і особливі вимоги. Активізуються ті психологічні ресурси, які у звичайному житті можуть бути незадіяними, проявляються негативні риси про існування яких у себе людина і не підозрювала. Опиняючись в умовах соціальної групової ізоляції (курсанти спеціалізованих навчальних закладів, засуджені, дослідники в експедиція тощо) людина потрапляє під

вплив могутніх стресогенних факторів, які негативно впливають на їх психічне здоров'я.

В науковій літературі існує багато визначень поняття "толерантність". Згідно з одним з них толерантність – це умова і форма успішної адаптації людини (за Безюлевою Г., Шеламовою Г.). На думку Н. Андрєєвої, у цьому випадку толерантність дуже близька до поняття "здоров'я", яке визначається МОЗ як фізичне, психічне і соціальне благополуччя людини і її здатність адаптуватись до умов зовнішнього та внутрішнього середовища, що постійно змінюються.

Таким чином, поняття "толерантність" і "психічне здоров'я" взаємопов'язані. По-перше, толерантність є важливою характеристикою особистості, яка самоактуалізується, і психічно здорової особистості; по-друге, толерантність людини – це необхідна умова для збереження і зміцнення її здоров'я – фізичного, психічного і духовного.

Саме таку точку зору поділяє і А. Грохольська, яка вважає, що толерантність є основою позитивних емоцій, комфортних умов спілкування. Хоча така позиція є актуальною для членів будь-якого колективу, в особливих умовах, зокрема в умовах соціальної ізоляції, вона набуває більшої гостроти.

З плином часу в умовах групової ізоляції у взаємовідносинах людей на етапі нестійкої психічної адаптації починають проявлятися емоційна напруга, виникають конфлікти. Основою порушення спілкування є асенізація (виснаження) нервової системи, яка не дозволяє адекватно сприймати партнера, оцінювати події, загальмовувати імпульсивні дії.

Одним з методів попередження негативних психічних явищ в колективі в умовах групової ізоляції є професійно-психологічний відбір. Але результати практичних досліджень засвідчують, що навіть ретельний професійно-психологічний відбір людей для сумісного перебування в умовах групової ізоляції не є гарантом позитивних взаємовідносин. А тому

формування сприятливого психологічного клімату у колективі має стати чи не головною метою психолого-педагогічної взаємодії.

Виходячи з аналізу наукової літератури, можна стверджувати, що досить часто як синонім до поняття "толерантності" вживається поняття "емпатії". Деякі автори (Андрєєва Н., Грохольська А.) виділяють емпатію як складову частину толерантності особистості або ознаку толерантної людини, підкреслюючи її виключно важливу роль у процесі спілкування.

Для профілактики та подолання негативних наслідків перебування в груповій соціальній ізоляції необхідно враховувати складність та багатовимірність цього явища. До того ж безперечно важливими є як індивідуально-психологічні особливості особистості, так і ряд неспецифічних моментів (авторитет керівника; сила мотивації професійної діяльності; єдність цілей колективу; симпатії та антипатії; наявність у членів колективу здатності до співпереживання; наявність почуття гумору), практична важливість яких була доведена досвідом перебування людей у подібних умовах.

Підводячи підсумки, можна підкреслити актуальність та необхідність практичних розробок психолого-педагогічних програм і технологій, спрямованих на розвиток та формування здорової особистості, здатної ефективно взаємодіяти в умовах групової ізоляції з позицій емпатійності та толерантності.

